

KS. TADEUSZ KRUSZYŃSKI
1884—1959

**(Przyczynek do Historii Sztuki Kościelnej na Wydziale
Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego)**

WSTĘP

Po reformie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w r. 1880, w wyniku której rozwinęło działalność dydaktyczną siedem katedr zwyczajnych i jedna nadzwyczajna¹, brakło niestety miejsca dla historii sztuki kościelnej, jakkolwiek potrzeby systematycznej jej wykładu odczuwano w Uniwersytecie od dość dawna. Pierwszym uchwytnym śladem zabiegów Wydziału Teologicznego w tym kierunku jest memoriał z r. 1886, skierowany do Ministerium Wyznań i Oświecenia w Wiedniu w sprawie konieczności wprowadzenia wykładu estetyki i historii liturgii². Rzeczowa argumentacja, wskazująca m. in. na doniosłą rolę tego przedmiotu w kształceniu przyszłych duszpasterzy³, nie od razu trafiła do przekonania władz zwierzchnich. Nasuwa się tedy przypuszczenie, że Ministerium nie kwapiło się do przychylnego potraktowania wniosku krakowskiego, jak długo nie była załatwiona analogiczna sprawa w stołecznym uniwersytecie monarchii. Gdy wreszcie w r. 1890 ks. Heinrich Swoboda⁴ otrzymał nominację na docenta pryw. archeologii sztuki chrześcijańskiej (christliche Kunstarcheologie) w uniwersytecie wiedeńskim i rozpoczął wykłady z tej dyscypliny w półr. zimowym r. akad. 1890/91, przyszła kolej na Wydział Teologiczny UJ.

¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ) S II 798: Reskrypt Min. Wyzn. i Ośw. nr 13220 z 20 VIII 1880; „Kronika Uniw. Jagiell.” 1880—82 s. 47 n.; W. M. Bartel, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego na przełomie dwóch wieków*, „Analecta Cracoviensia” Kraków 1969 t. 1 s. 407

² *Kronika Wydziału Teologicznego 1884—1887*, s. 49—50

³ *Sprawozdanie rektora Uniw. Jagiell. z czynności w r. akad. 1886/87*, Kraków 1887 s. 26

⁴ „Jahrbuch der k. k. Universität Wien” f. das Studienjahr 1890/91. Wien 1891 s. 3—4

W tym samym jeszcze roku odbyła się habilitacja ks. dra Eustachego Skrochowskiego⁵ na podstawie pracy pt. „Sarkofag chrześcijański z XV wieku”, opublikowanej w r. 1886⁶. Praca o charakterze raczej sprawozdawczym dotyczy obiektu opisanego ok. r. 1865 przez kilku archeologów włoskich, zdradza jednak miejscami wyjątkowe znanstwo przedmiotu u autora, zwłaszcza gdy ten interpretuje symbolikę sarkofagu, przeciwstawiając swoje zdanie uznanym wówczas poglądom naukowym.

Ks. Skrochowski, zatwierdzony na stanowisko docenta historii i estetyki liturgii chrześcijańskiej⁷, ogłosił niezwłocznie wykłady w półr. letnim w r. 1890 na temat „Stanowisko malarstwa i rzeźby w liturgii”⁸, w półr. zaś zimowym 1890/91 wykladał „Rozwój architektury chrześcijańskiej i sztuk plastycznych pomocniczych w stosunku do potrzeb liturgicznych”⁹. Jak widać ze sformułowania tytułów, zamierzył ks. Skrochowski przedstawić w swych prelekcjach poszczególne gałęzie sztuk plastycznych w ten sposób, aby słuchacze, przyszli duszpasterze i rządcy domów Bożych, także pod względem artystycznym i konserwatorskim sprostac mogli swemu powołaniu, co leżało istotnie w intencji Wydziału Teologicznego, gdy kierował do Ministerium znany memoriał¹⁰. Niedługo jednak trwała działalność dydaktyczna nowego docenta, gdyż w r. 1891 przeniósł się do Lwowa, zaproszony przez tamtejszy uniwersytet¹¹.

Wibitnym historykiem sztuki kościelnej ks. Skrochowski niestety nie był; zbyt wiele bowiem dziedzin wiedzy pociągało jego chłonny i wrażliwy umysł. Ponieważ jednak, acz bardzo krótko, działał na Uniwersytecie Jagiellońskim, poświęcić należy na tym miejscu kilkanaście zdań kolejom jego życia¹², zwłaszcza że pomi-

⁵ *Sprawozdanie ustępującego rektora U.J. prof. dra Edwarda Korczyńskiego z czynności w r. akad. 1890/91*, Kraków 1891 s. 26

⁶ K. Michalewska, *Habilitacje w Uniwersytecie Jagiellońskim 1848—1918*, „Zeszyty Naukowe Uniw. Jagiell. Prace Historyczne” 1963 nr 71 z. 12 s. 98 n; *Sprawozdanie dyrekcji wyższej szkoły realnej w Krakowie*, r. akad. 1886 s. 3—41, odb.

⁷ *Sprawozdanie rektora U.J. za r. akad. 1889/90*, Kraków 1890 s. 26. Na Wydziale Teologicznym habilitowało się po raz pierwszy dwóch docentów prywatnych: ks. dr Eustachy Skrochowski zatwierdzony został na docenta historii i estetyki liturgii chrześcijańskiej i rozpoczął wykłady w letnim półroczu, ks. dr Józef Bilczewski habilitował się na docenta teologii fund. i otrzymał „veniam legendi”. Por. K. Lewicki, *Habilitacja ks. Józefa Bilczewskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim w r. 1890*, „Nasza Przeszłość” 1971 t. 36 s. 261—270

⁸ *Spis wykładów U.J., półr. letnie 1889/90*

⁹ *Spis wykładów U.J., półr. zimowe 1890/91*

¹⁰ W. M. Bartel, *Wydział Teologiczny U.J.*, s. 407

¹¹ Z. Lenkiewicz, *S. p. ks. Eustachy Skrochowski*. (Wspomnienie pośmiertne), „Gazeta Kościelna” 1895 R. 3 s. 418 szp. 1

¹² Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 416—420; por. też *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 35/36, Warszawa 1912 s. 295

ja go milczeniem prof. Adam Bochnak w *Zarysie dziejów polskiej historii sztuki*, a źródła do biografii ks. Skrochowskiego nie są dzisiaj łatwo dostępne.

Urodzony 19 IX 1843 r. w Kotowej Woli¹³, obw. tarnobrzeskiego w Galicji, nie odebrał w wieku szkolnym wykształcenia humanistycznego, które przyszło mu w późniejszych latach uzupełniać¹⁴. W r. 1863 ukończył kursy politechniczne we Lwowie i w Wiedniu, a uwieńczył te studia dyplomem słynnej paryskiej szkoły dróg i mostów w r. 1867. Otrzymawszy po powrocie do Lwowa stanowisko inżyniera w Wydziale Krajowym, nie wytrwał na nim długo, gdyż już w r. 1870 zapukał do furty oo. zmartwychwstańców, oświadczając gotowość wstąpienia do stanu duchownego. Na przestrzeni lat 1871—1877 odbył studia teologiczne i archeologiczne w Rzymie na uniwersytetach papieskich, otrzymał święcenia kapłańskie i uzyskał tytuły doktora filozofii i licencjata teologii. Jeśli się zważy, że młody technik zdołał w ciągu tego okresu obrazzić się w filozofa i teologa, podziw bierze dla jego energii i pracowitości. Jeszcze w r. 1877 podróżował z polecenia zwierzchników zgromadzenia po Francji, Belgii i Holandii w roli kwestarza na rzecz kolegium zmartwychwstańców w Rzymie, ale już w rok później wystąpił ze zgromadzenia i niebawem przeniósł się do Krakowa, gdzie w r. 1883 objął posadę katechety w wyższej szkole realnej¹⁵. Mimo rozlicznych zatrudnień¹⁶ znajdował tu czas na pracę pisarską. Z listy artykułów, pomieszczonych w tym okresie w czasopiśmie, wymienić należy dwa odnoszące się do sztuki kościelnej: w „Przyjacielu Sztuki Kościelnej” zamieścił w r. 1883 artykuły *O nowej szkole malarskiej w Monte Cassino* i *O obrazach O. Bessona (dominikanina) w kapliczce św. Dominika w Rzymie*¹⁷. Doceniły to w pełni towarzystwa naukowe, przede wszystkim krakowska Akademia Umiejętności, która mianowała go członkiem komisji sztuki i wiedeńska komisja konserwatorów zabytków sztuki, nadając mu godność członka-korespondenta¹⁸. Fenomen Matejki budził u Skrochowskiego tak żywe zainteresowanie, że poświęcił mu kilka artykułów w „Przeglądzie Powszechnym” w latach 1885—1889. W tymże „Przeglądzie” przedrukował swoją omówioną powyżej rozprawę habilitacyjną¹⁹. Przeniósłszy się w r. 1892 na Uniwersytet Lwowski, otrzymał profesurę zwyczajną historii

¹³ K. Michalewska, *Habilitacje w U.J.* s. 99

¹⁴ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 417 szp. 2

¹⁵ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 417

¹⁶ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 418

¹⁷ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 418 szp. 2 przyp. 1

¹⁸ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 418 szp. 2 przyp. 1

¹⁹ Z. Lenkiewicz, *Ks. E. Skrochowski*, s. 418 szp. 2 przyp. 1

Kościół²⁰, a w r. 1894 zaszczytną godność dziekana Wydziału Teologicznego²¹. Zmarł w Czerniowicach 16 września 1895 r.²²

PRZERWA W WYKŁADACH DO R. 1919.

PODJĘCIE PRZEZ WYDZIAŁ TEOLOGICZNY U.J. STARAŃ O KREOWANIE KATEDRY HISTORII SZTUKI KOŚCIELNEJ

Po odejściu Skrochowskiego do Lwowa długi okres czasu, bo aż do półr. letniego r. akad. 1919/20, dyscyplina „historia i estetyka liturgii chrześcijańskiej” pozbawiona była wykładowcy na Wydziale Teologicznym U.J., nie tyle może z braku kandydatów do habilitacji, ile raczej wskutek niedoceny przez rząd korzyści, jakie płyną dla kultury z kształcenia przyszłych kapłanów także w dziedzinie sztuki kościelnej. Nie inaczej działo się na innych wydziałach teologicznych w ówczesnej Austrii. Np. w Uniwersytecie Wiedeńskim wspomniany wyżej ks. Swoboda zawiesił wkrótce po habilitacji swoje wykłady i ćwiczenia z historii sztuki kościelnej, a przeszedł do wykładowstwa z homiletyki i teologii pasterskiej²³. Dopiero na skutek sugestii generalnej konferencji episkopatu austriackiego, która w listopadzie r. 1902 obradowała nad reformą studiów teologicznych w monarchii i uznała za wskazane wprowadzenie do programu także wykładowstwa historii sztuki kościelnej, Ministerstwo z biegiem czasu wprowadzało te wykłady na kilku fakultetach teologicznych²⁴ (w Uniwersytecie Wiedeńskim podjął je po długiej przerwie ks. Swoboda w semestrze letnim r. 1903)²⁵.

Stosunkowo późno, bo w styczniu r. 1914 zwróciło się Ministerstwo do Dziekanatu Wydziału Teologicznego U.J. z prośbą o opinię kolegium profesorskiego co do wprowadzenia wykładowstwa historii sztuki kościelnej na Wydziale, a w wypadku pozytywnego ustosunkowania się do sprawy — o postawienie odpowiedniego wniosku personalnego. Jak wynika z zachowanego w aktach konceptu odpowiedzi dziekana ks. Tadeusza Gromnickiego²⁶ na ponaglenie mi-

²⁰ C. k. Uniwersytet im. ces. Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładowstwa w półr. zim. 1891/92, Lwów 1891 s. 5, 25

²¹ C. k. Uniwersytet im. ces. Franciszka I, półr. zim. 1894/95 s. 45; Z. Lenkiewicz, Ks. E. Skrochowski, s. 417 szp. 1

²² Z. Lenkiewicz, Ks. E. Skrochowski, s. 417 szp. 1. Ważne szczegóły do życiorysu ks. E. Skrochowskiego podał ks. H. Wyczański w pracy *Arcybiskup Zygmunt Szczęsny Feliński 1882—1895*, Warszawa 1975 passim

²³ „Jahrbuch der k.k. Universität Wien” f. das Studienjahr 1894/95, Wien 1896 s. 6

²⁴ AUJ WT 71, Wydział Teologiczny U.J. Katedra i Seminarium Sztuki Kościelnej.

²⁵ *Öffentliche Vorlesungen an der k.k. Universität zu Wien*, Wien 1903 s. 4

²⁶ AUJ WT 71, Wydział Teol. U.J. Katedra i Semin. Sztuki Kośc.

nisterialne z dnia 20 maja 1914 r., Wydział uznał ponowne wprowadzenie tych wykładowstw za pożądane i jako lektora tego przedmiotu zaproponował już w marcu tegoż roku cystersa mogilskiego o. Gerarda Kowalskiego²⁷, przedstawiając jego dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie historii sztuki kościelnej. Co więcej, dowiadujemy się, że Ministerstwo reskryptem z dnia 24 kwietnia 1914 r. zastrzegło sobie ostateczną decyzję w sprawie zatwierdzenia wykładowcy, o czym w swoim czasie miało powiadomić dziekanat. W zakończeniu odpowiedzi na ponaglenie dziekana Wydziału Teologicznego ks. Tadeusz Gromnicki podtrzymał kandydaturę o. Kowalskiego i prosił o zatwierdzenie go jako lektora na r. akad. 1914/15²⁸. Na to pismo Wydziału prawdopodobnie z czerwca 1914 r. Ministerstwo Wyznań i Oświaty już nie zareagowało.

Wskrzeszenie państwa polskiego w r. 1919 i silna naówczas dążność do naprawienia zaniedbań z czasów zaborów sprawiły, że Wydział Teologiczny U.J., centrum naukowe polskiej teologii, na posiedzeniu w dniu 7 lipca 1919 r. powziął jednomyślnie uchwałę, aby kreować katedrę historii sztuki kościelnej i powołać na nią w charakterze zastępcy profesora, swego b. alumna, 35-letniego wówczas kapłana ks. Tadeusza Kruszyńskiego²⁹.

Z osobą przyszłego wykładowcy łączył Wydział wielkie nadzieje, do czego upoważniały go nie tylko studia fachowe i dorobek pisarski kandydata, lecz także zalety jego charakteru i wielka ofiarność dla sprawy społecznej.

ZYCIORYS I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA I DYDAKTYCZNA KS. T. KRUSZYŃSKIEGO DO R. 1931

a) Nauka szkolna, studia uniwersyteckie i działalność pisarska do wybuchu I wojny światowej (1914)

Tadeusz Albin h. Pomian Kruszyński przyszedł na świat w Dublinach pod Lwowem dnia 1 marca 1884 r. jako syn Stanisława, docenta tamt. szkoły rolniczej i Eugenii ze Szczerbickich³⁰. Ponie-

²⁷ *Polski słownik biograficzny* (PSB), t. 14 (Kraków 1969) s. 547—549 ani słowem o tym nie wspomina.

²⁸ AUJ WT 71, Wydz. Teol. U.J. Katedra i Semin. Sztuki Kośc.

²⁹ AUJ S II 619.

³⁰ Materiały do życiorysu i działalności ks. Kruszyńskiego zaczerpnięto z Archiwum Uniw. Jagiell., tj. z akt S II 619 i teczki personalnej; szereg informacji uzyskano w r. 1959 i 1961 z ust jego kolegi szkolnego dra Tadeusza Dubieckiego z Krakowa (zm. w r. 1969); wreszcie pewnych danych dostarczyło nam Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AMK) i prace A. Bochnaka: *Zarys dziejów polskiej historii sztuki* (Kraków 1948), wspomnienie pośmiertne w „Biuletynie Historii Sztuki” z r. 1960 i artykuł w PSB, t. 15 (Kraków 1970) s. 444—

waż ojciec odumarał go wcześniej, wychowaniem czteroletniego chłopca zajęła się matka, ale właściwy kierunek wychowawczy nadał mu krewny matki Władysław Rupert Lubomęski, dyrektor szkoły rolniczej, po przeniesieniu się w r. 1895 z Dublan do Krakowa, dokąd powołano go na katedrę rolnictwa w Uniwersytecie Jagiellońskim. Lubomęski dostrzegł u chłopca zadatki, które pozwalały rokować o pomyślnym rozwoju jego umysłu, a mianowicie żądę wiedzy, fenomenalną pamięć oraz zdumiewającą zdolność przyswajania sobie mnóstwa szczegółów z różnych, nieraz odległych od siebie dziedzin. Postanowił tedy skierować go na drogę naukową. Wykształcenie średnie otrzymał młody Tadeusz w gimnazjum III w Krakowie, gdzie zamiłowanie do sztuki rozbudził w nim nauczyciel rysunków, przedmiotu naówczas nadobowiązkowego, artysta malarz Michał Pocięcha. Z tejże szkoły wyniósł Kruszyński także rzetelną znajomość języków klasycznych³¹. Po złożeniu egzaminu dojrzałości³² do studiów wyższych w terminie letnim r. 1903 zapisał się na Wydział Teologiczny w Uniwersytecie Jagiellońskim. Jak wiemy z wiarygodnego źródła, postanowienie obrania stanu duchownego dojrzało w nim w czasie wakacji letnich r. 1902 spędzonych na łonie przyrody tatrzańskiej. Chciwego wiedzy i wybitnie uzdolnionego alumna zaprawiali do pracy naukowej w swoich seminariach historyk Kościoła Władysław Chotkowski i filozof Franciszek Gabryl; nie bez wpływu na młodego teologa pozostały również wykłady teologii pasterskiej i liturgiki ks. Jana Krupińskiego. Czy Kruszyński uczęszczał na wykłady z historii sztuki na Wydziale Filozoficznym, trudno dzisiaj ustalić.

Po ukończeniu studiów w r. 1907 otrzymał młody kapłan posadę wikariusza i katechety w Bolechowicach (ok. 15 km na pn.-zachód od Krakowa), a od r. 1910 do czerwca 1914 r. pełnił analogiczne obowiązki w Wieliczce, w parafii i w tamt. szkole realnej. W tym czasie w chwilach wolnych od zajęć duszpasterskich i nauczycielskich oddawał się pracy naukowej, której wyniki zdołał częściowo opublikować przed katastrofą wojenną. W r. 1909 udał się do Gdańska (pod którego urokiem pozostawał przez całe życie),

446. W teczce S II 619 znajduje się m. in. świadectwo chrztu: „Testimonium baptismi Nr 263 officii parochialis rit. lat. Eccl. Malechoviensis, in libris metric pro pago Dublany Lib. II pag. 106 reperiri sequentia: Thaddaeus Albinus (binorum) natus die 1 Martii 1884 (millesimo octingentesimo octogesimo quarto) et die 8 mai eiusdem anni baptisatus. Parentes: Stanislaus Thaddeus binom. Kruszyński professor scholae agriculturae in Dublany, fil. Ludovici Vincentii Equitis de Pomian Kruszyński et Josephae de l'Arbré coniugum Eugenia fil. Valerii Szczerbicki et Aemelia nata Schaeling. Malechów, die 29 Augusti 1894. (Sigillum Paroch. Rit. Lat. Ecclesiae in Malechów)”.

³¹ AUJ S II 619, życiorys; informacje T. Dubieckiego.

³² AUJ S II 619, życiorys; *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum III w Krakowie za r. szk. 1902/3*

w celu zebrania materiałów do dwu książek: *Stary Gdańsk i historia jego sztuki* (Kraków 1912) i *Przewodnik po Gdańsku i okolicy* (Warszawa 1914). Obydwie pozycje, napisane z dobrą znajomością przedmiotu i talentem popularyzatorskim, wypełniły w polskiej literaturze dawno odczuwaną lukę. Zaslugą autora jest również, że w obu publikacjach wykazał i właściwie naświetlił odwieczne związki Gdańska z Rzeczpospolitą. Zaznaczyć też trzeba, że książki te oddały później nieocenioną przysługę stronie polskiej w czasie prac nad przygotowaniem traktatu wensalskiego (1919). Na stołach roboczych polskiej komisji znajdowały się jedynie powyższe prace ks. Kruszyńskiego. Roman Dmowski i Ignacy Paderewski opierali się wówczas na tych publikacjach i z nich przede wszystkim czerpali argumenty za polskością Gdańska.

W r. 1911 otrzymał Kruszyński roczny urlop na pobyt naukowy we Włoszech³³, którego rezultatem była trzecia książka pt. *Dzieje sztuki starochrześcijańskiej* (t. 1, Kraków 1914); przy zamierzonym charakterze dzieła popularnonaukowego zasługuje ono na uwagę specjalistów jako owoc studiów autora na wydziale historii sztuki uniwersytetu papieskiego Sapienza. Na kartach tej książki widnieje ogromny wpływ, jaki wywarli na Kruszyńskiego uczeni tej miary co Orazio Marucchi i Adolfo Venturi. Biret doktora św. teologii uzyskał ks. Kruszyński, wówczas wikariusz wielicki, na Wydziale Teologicznym U.J. w r. 1912³⁴. W tymże roku tętniąca w nim energia i gorący patriotyzm zaprowadziły go do drużyn sokolich, w których sprawował do r. 1914 funkcje kapelana. Nie należy zapominać o jeszcze jednej niedokończonej publikacji ks. Kruszyńskiego w r. 1914, a mianowicie o pracy pt. „Wewnętrzne urządzenia bazylik”.

b) Pobyt w Rosji (1914—1918). Działalność obywatelska, dydaktyczna i naukowa (1918—1930)

Wybuch wojny zaskoczył go u krewnych na Ukrainie, dokąd udał się z wizytą w czerwcu r. 1914³⁵. Internowany jako poddany austriacki przez władze rosyjskie w Charkowie, uzyskał jednak możliwość frekwentowania wykładów historii sztuki cerkiewnej i bizantyjskiej w tamt. uniwersytecie i pracy w bibliotece. Starszy o siedem lat od Kruszyńskiego profesor tego przedmiotu, zrusyfikowany Ukraińiec F. I. Szmit (ur. w Petersburgu w r. 1877, zm. tamże w r. 1942)³⁶, był już w owym czasie jednym z wybitniejszych

³³ A. Bochnak, *Kruszyński Tadeusz Albin*, PSB t. 15 s. 444

³⁴ AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego L. 40/33; złożenie wyznania wiary przed promocją doktorską 17 IX 1911, pismo Książęco-Metropolitalnego Ordynariatu Nr 2188/gr; AUJ S II 619

³⁵ AMK, akta pers. ks. Kruszyńskiego, pismo ks. Stanisława Hałatka proboszcza wielickiego z 3 IX 1915.

³⁶ *Ukraińska radjańska encyklopedia*, t. 16, Kyiv 1964 s. 354

znawców w swojej specjalności, a i dziś jeszcze uchodzi za oryginalnego teoretyka sztuki u swoich rodaków³⁷. Niewątpliwie oddział on w sposób pozytywny na chłonny umysł 30-letniego cudzoziemca, autora już kilku dojrzałych prac z historii sztuki, który, izolowany od innych wpływów, z konieczności zwrócić musiał uwagę na sztukę cerkiewną i potwierdzające jej rodowód otaczające go zabytki. Tak więc i Wschód Europy ma swój udział w kształtowaniu się umysłowości i fachowości przyszłego profesora historii sztuki kościelnej. Rewolucja październikowa umożliwiła i przyspieszyła powrót ks. Kruszyńskiego do kraju, który nastąpił w r. 1918.

Czteroletni przymusowy pobyt na obczyźnie nie podziałał na szczęście hamująco na zdolność do czynu u młodego jeszcze kapłana. Rzucił się tedy w wir pracy społecznej i wywiązuje się dobrze z przyjętych na siebie obowiązków. Wyjeżdża do Włoch, dwukrotnie w r. 1919, raz w sprawach repatriacji jeńców-Polaków, b. żołnierzy austriackich, drugi raz, konwojując Włochów, b. jeńców austriackich w drodze powrotnej do ojczyzny, za co po siedmiu latach nagroził go rząd włoski Krzyżem Oficerskim Orderu Korony Włoskiej³⁸. Dodać jeszcze należy, że w tymże roku 1919 otrzymał Kruszyński od polskich władz wojskowych nominację na kapelana w stopniu majora w korpusie kadetów w Krakowie na Łobzowie³⁹, w dziedzinie zaś naukowej spotkało go zaszczytne wyróżnienie: został współpracownikiem komisji historii sztuki Akademii Umiejętności⁴⁰.

W niedługi czas po uchwale Wydziału Teologicznego z dnia 7 lipca 1919 r. Ministerstwo WRiOP reskryptem L. 7399/19 z dnia 22 IX tegoż roku wyraziło zgodę na prowadzenie przez ks. Kruszyńskiego zastępczo wykładów historii sztuki kościelnej w obrębie nie obsadzonej nadzwyczajnej katedry tego przedmiotu⁴¹. Od tej pory aż po rok 1931 na wniosek Rady Wydziału Teologicznego Ministerstwo zezwalało mu corocznie na kontynuację tych wykładów w pełnym wymiarze (6 + 1 godz. tygodniowo) z uposażeniem wynoszącym 75% poborów profesora nadzwyczajnego⁴². Utworzyło się tedy szerokie pole przede wszystkim dla działalności dydaktycznej

³⁷ *Istorijska ukraińskoho mystectva*, t. 1, Kyiv 1966 s. 19, 398

³⁸ AUJ S II 619, akta pers.; A. Bochnak, *Życiorys T. A. Kruszyńskiego*, „Biul. Hist. Szt.” 1960 s. 245

³⁹ AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego: pismo Kurii z 20 III 1919 (L. 8387/19) do Namiestnictwa.

⁴⁰ AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego, *życiorys*; „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1919/20 (Kraków 1921) s. XXXII

⁴¹ AUJ S II 619 oraz WT II 71. Ministerstwo 3 III 1920 (L. 1503—IV) powiadomiło, że na mocy porozumienia z ministrem skarbu ustanowiło od 1 IV 1920 katedrę nadzwyczajną sztuki kościelnej na Wydziale Teologicznym U.J.

⁴² AUJ S II 619: pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Min. WRiOP), L. 7399/19 z 22 IX 1919, reskrypt Mi-

ks. Kruszyńskiego, do której jak nieraz wspominał, zabrał się z zapałem, nie szczędząc czasu na przygotowanie się do wykładów i ćwiczeń⁴³. Skrochowskiemu przed laty trzydziestu, niestety, nie było dane zrealizować powziętych zamierzeń; obecnie Kruszyński w zmienionych na korzyść nauki i kultury narodowej warunkach podjął nauczanie historii sztuki na Wydziale Teologicznym U.J., jako nieodzowną część składową wykształcenia akademickiego przyszłych kapłanów.

Jeśli prześledzimy tematykę wykładów i ćwiczeń choćby tylko pierwszego czterolecia (1919/20—1923/24) działalności nauczycielskiej ks. Kruszyńskiego⁴⁴, dojdziemy do wniosku, że pilny słuchacz a zarazem czynny uczestnik seminarium mógł przyswoić sobie poważne kwantum wiedzy o sztuce w ogóle, a także o jej powiązaniach z dyscyplinami teologicznymi. Treść wykładów i konwersatoriów ks. Kruszyńskiego utrzymana na wysokim poziomie naukowym wyrabiała u przyszłych kapłanów nie tylko umiłowanie zabytków sakralnych ale i poczucie odpowiedzialności za ich ochronę.

Wykłady rozpoczęte w kwietniu 1920 r. prelekcją o stylach historycznych⁴⁵ przerwał niebawem ks. Kruszyński, ponieważ na wezwanie dowódcy A. Zgrzebnioka pospieszył na Górny Śląsk, aby wziąć udział w drugim powstaniu⁴⁶. Nie wszystkim wiadomo, że w r. 1919 w czasie likwidacji Międzynarodowego Czerwonego Krzyża uzyskał on dla Polskiego Czerwonego Krzyża kilka wagonów lekarstw i bielizny, które zostały przekazane dla ratowania życia powstańców śląskich biorących udział w krwawych zmaganiach z Niemcami⁴⁷.

Miara uznania dla wiedzy fachowej Kruszyńskiego także w innych ośrodkach uniwersyteckich jest zaproszenie go w lipcu r. 1928 na katedrę zwyczajną archeologii kościelnej w Uniwersytecie Warszawskim z obowiązkiem habilitowania się w ciągu roku⁴⁸, które ponowiono po ustąpieniu ks. prof. Pawła Stygera w r. 1934⁴⁹.

nisterstwa z 7 VI 1922 oraz pisma Nr IV S. W. (7496/27) i Nr IV S.W. (6196/29).

⁴³ Informacja T. Dubieckiego.

⁴⁴ *Spis wykładów U.J.* (z lat 1920—24).

⁴⁵ *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. R. akad. 1919/20*, Kraków 1920 s. 4

⁴⁶ AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego; informacja dra Dubieckiego.

⁴⁷ AUJ WT,teczka pers.; A. Bochnak, *Życiorys T. A. Kruszyńskiego*, „Biul. Hist. Szt.” 1960 s. 245

⁴⁸ AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego: pismo Rektora Uniw. Warsz. z 5 VII 1920 (Nr 7354); pismo Min. WRiOP o udzielenie misji kanonicznej ks. T. Kruszyńskiemu. AUJ S II 619: pismo S. A. Sapiehy wyrażające zgodę na prowadzenie zajęć na U. W. (8 X 1920, Nr 9503) i na zamieszkanie w Warszawie (20 XII 1920, Nr 52756).

⁴⁹ AUJ WT, *życiorys ks. T. Kruszyńskiego; Uniwersytet Warszawski. Skład Uniwersytetu i spis wykładów na r. akad. 1933/34*, Warszawa 1933 s. 5; *Uniw. Warsz. Skład Uniwersytetu i spis wykładów 1934/35*.

Przygotowany do zawodu nauczyciela uniwersyteckiego poruszał się Kruszyński swobodnie we wszystkich dziedzinach sztuki. Szczególną jednak uwagę zwrócił na dziedziny przemysłu artystycznego. Do nich należy tkactwo zabytkowe polskie i obce, któremu poświęcił kilka prac większych oraz kilkanaście przyczynków i komunikatów. Od r. akad. 1922/23 na kanwie jego wykładów i seminariów przewija się jak złota nić osobliwe zainteresowanie tkactwem kościelnym, zainicjowane wykładem pt. „Sprzęty i szaty kościelne w pierwszych wiekach chrześcijaństwa”. Poprzez „Rozwój sprzętu i szat kościelnych” (1923/24) i „Szaty kościelne” (1927/28 i 1929/30) dał w r. 1930/31 w wykładach dla II roku pt. „Tkactwo kościelne” syntezę swoich dociekań naukowych⁵⁰. Drobiazgowo badania tekstury ornatów skierowały jego zainteresowania ku pasom staropolskim. Autoreferatem pt. *Pasy polskie wyrabiane w Niemczech i we Francji* zadebiutował w „Sprawozdaniach Polskiej Akademii Umiejętności” za rok 1923. Z sześciu prac pióra Kruszyńskiego, które składają się na imponującą serię wydawniczą Skarbiec Katedry Wawelskiej i Muzeum Metropolitalne na Wawelu, aż cztery poświęcone są w całości tkactwu liturgicznemu.

Wielką wagę w nauczaniu historii sztuki kościelnej i liturgii zabytkowej przywiązywał Kruszyński do autopsji. Stąd częste wycieczki ze studentami do zabytków sakralnych i świeckich Krakowa, zwiedzanie kompleksu gmachów na wzgórzu wawelskim, a w szczególności katedry ze skarbcem i grobami oraz wizyty w muzeach i pracowniach artystów⁵¹. Niewiele było w Krakowie osób, które w tak wysokim stopniu jak Kruszyński były uzdolnione do unaoczniania młodym ludziom naszej przeszłości, a jednocześnie zaszczepiania im i utrwalania kultu dla niej. Skromna broszurka z r. 1924, napisana wspólnie z Włodzimierzem Tetmajerem, pt. *Przewodnik po katedrze wawelskiej, skarbcu i grobach królewskich* może posłużyć jako przykład na to, jak wiele cenionych dla laika informacji zmieścić można na 64 stronach całej ósemki, przy czym widoczna jest na każdej prawie karcie współpraca i wytrawny sąd uczonego kapłana.

Gdy w r. 1923 został konserwatorem metropolitalnym, położył wielkie zasługi m. in. w odnowieniu i zabezpieczeniu cynowych sarkofagów królewskich w grobowcach katedry⁵². Brak niestety

⁵⁰ Relacja T. Dubieckiego.

⁵¹ *Spis wykładów U.J.* (z lat 1920—1954).

⁵² AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego. Por. *Dwadzieścia pięć lat pasterzowania księcia metropolity A. S. Sapiehy*, Kraków 1937 s. 116: „W 1923 r. odnowiono pałac arcybiskupi i szereg sarkofagów w grobach królewskich na Wawelu; podjęto starania dotyczące naukowej konserwacji zabytków sztuki kościelnej oraz przystąpiono do zorganizowania Muzeum Archidiecezjalnego. Konserwatorem metropolitalnym i kustoszem Muzeum Archidiecezjalnego mianowany został ks. dr T. Kruszyński”.

oficjalnych sprawozdań z działalności konserwatora; oglądać jednak możemy i oceniać po dziś dzień jej rezultaty. Niestrudzony w zamięgach o ratowanie zagrożonych obiektów, przyjął na siebie w r. 1925 obowiązki sekretarza komisji mieszanej dla kościelnych zabytków ruchomych archidiecezji krakowskiej⁵³. W tym samym roku habilitował się na Wydziale Architektury Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, przedłożywszy rozprawę o pasach polskich⁵⁴. W r. akad. 1923/24 zaczął prowadzić dla starszych studentów teologii seminarium z zakresu konserwacji zabytków. W połączeniu z bogatą tematyką wykładów, od sztuki i liturgii starochrześcijańskiej począwszy, poprzez naukę o stylach, romańszczyznę w Polsce, subtelne rozważania teoretyczne (układ, przestrzeń, ruch, światłocień) aż do symboliki obrzędów kościelnych, dawało ono uczestnikom należyte przygotowanie do pracy w parafiach, jeśli idzie o właściwe wykonywanie pieczy nad obiektami sakralnymi⁵⁵. Z licznych podróży naukowych za granicę, w czasie których zwiedził Czechy, Austrię, południowe Niemcy, Chorwację, dwukrotnie Dalmację a Włochy 9 razy, przywoził materiały, które niejednokrotnie posłużyły mu do właściwego rozwiązania problemów naukowych. Nie trzeba dodawać, że kontakt z wielkimi ośrodkami naukowymi Europy zachodniej korzystnie wpływał także na pogłębienie jego działalności dydaktycznej⁵⁶.

We wspomnianej powyżej serii wydawniczej pt. Skarbiec Katedry Wawelskiej i Muzeum Metropolitalne na Wawelu ukazują się w latach 1927—1930 jego pełne erudycji prace: *Ornat i dalmatyki z Żywca*, *Racjonal z daru królowej Jadwigi*, *Złoty ornat biskupa Załuskiego* (wszystkie trzy w r. 1927), *Srebrny relikwiarz średniowieczny* (1928), *Parury czyli dawne ozdoby alby i humerału* (1929) oraz *Ornat Piotra Kmity i ołtarz św. Antoniego fundacji Kmitów* (1930). Z innych prac tego okresu wymienić należy: *Złoty okres sztuki sycylijskiej* (1927), *Dalmatyka i tunicella* (1928) oraz autoreferaty, streszczenia i komunikaty w sprawozdaniach i biuletynie francuskim Polskiej Akademii Umiejętności⁵⁷.

Miarą dojrzałości sądu i smaku artystycznego ks. Kruszyńskiego jest praca o sztuce gdańskiej, napisana w r. 1927, a pomieszczona

⁵³ AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego; AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego *Dwadzieścia pięć lat pasterzowania A. S. Sapiehy*, s. 116

⁵⁴ AUJ WT 56, Habilitacje.

⁵⁵ *Spis wykładów U.J.* (z r. 1923 nn); AUJ S II 619, Senat U.J. powierza w r. 1923 6 godzin wykładów i 1 godz. ćwiczeń tygodniowo.

⁵⁶ AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego.

⁵⁷ Wg relacji dra T. Dubieckiego, ks. Kruszyński zdumiewał cudzoziemców zwiedzających zabytki Krakowa doskonałą orientacją w wielu dziedzinach sztuki zachodnioeuropejskiej. Streszczenia jego prac w języku francuskim wywołały niejednokrotnie korespondencję specjalistów zagranicznych.

w dziele zbiorowym pt. *Gdańsk* pod red. Stanisława Kutrzeby (Lwów 1928). Po raz pierwszy w polskiej literaturze fachowej oceniono życie artystyczne tego miasta, jego wytwory i powiązania ze sztuką Zachodu i polskim zapleczem.

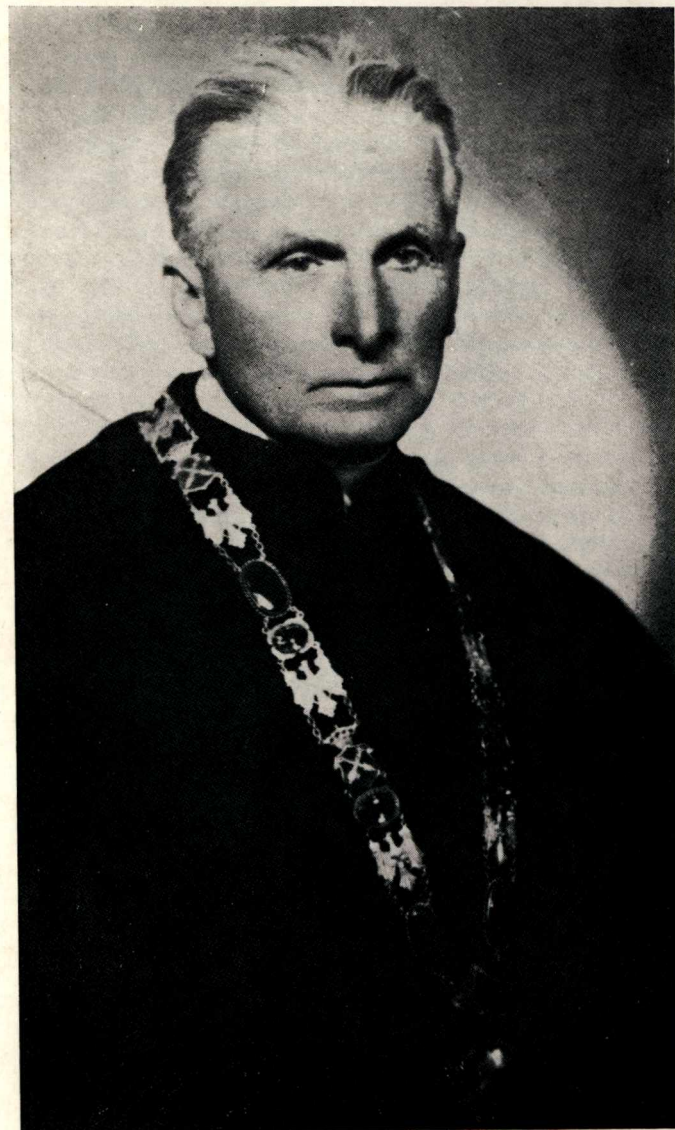
Druga habilitacja Kruszyńskiego, tym razem na Uniwersytecie Lwowskim, odbyła się w r. 1929. Dotychczasowy dorobek naukowy z pracą o parurach na czele, ocenili pozytywnie profesorowie Bulańda i Podlacha; Rada Wydziału Uniwersytetu Jana Kazimierza uchwaliła habilitację ks. Kruszyńskiego jako docenta historii sztuki kościelnej i liturgiki zabytkowej. O przeniesienie jego docentury do Krakowa postarał się Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego uchwałą z dnia 8 maja 1929 r., zatwierdzoną przez Ministerstwo dnia 22 czerwca tegoż roku ⁵⁸.

TROSKA WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO U.J. O UTRZYMANIE
WYKŁADÓW HISTORII SZTUKI KOŚCIELNEJ I DZIAŁALNOŚĆ
KS. DOC. KRUSZYŃSKIEGO DO WYBUCHU II WOJNY
I W CZASIE OKUPACJI NIEMIECKIEJ (1930—1945)

Sprawa rozszerzenia studiów przez tworzenie nowych katedr względnie reaktywowanie i obsadzanie katedr zawieszonych (w tej liczbie historii sztuki kościelnej) nadal była przedmiotem szczególnej troski Wydziału. Przypominamy na tym miejscu, że już w r. 1926 Rada Wydziału Teologicznego poparła memoriały arcybiskupa metropolity krakowskiego i biskupów częstochowskiego i śląskiego, którzy wystąpili do Ministerstwa WRiOP w sprawie stworzenia z Wydziału ośrodka kształcenia także kandydatów pochodzących z dwu nowo utworzonych diecezji: częstochowskiej i śląskiej (katowickiej) ⁵⁹. Uchwalił wtedy Wydział prośbę do Ministerstwa o utworzenie 4 nowych katedr, a mianowicie: filozofii scholastycznej, dogmatyki, socjologii, patrologii i historii dogmatów. Z wnioskiem o reaktywowanie i obsadzanie katedry historii sztuki kościelnej zwrócił się Wydział do Ministerstwa dopiero wtedy, gdy jedyny kandydat Wydziału pomnożył swoje kwalifikacje. Gruntownie umotywowany wniosek z dnia 28 sierpnia 1930 r. o zamianowanie ks. doc. dra Kruszyńskiego profesorem nadzwyczajnym historii sztuki kościelnej Ministerstwo co prawda przedłożyło Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej, ale podpisanie go przez szefa państwa nie nastąpiło, ponieważ w dobie kryzysu ekonomicznego przeważały względy oszczędnościowe nad interesem nauki i uniwersytetu. Zdecydowanie i bez podania powodów odmówiło

⁵⁸ AUJ WT, Habilitacje.

⁵⁹ W. M. Bartel, *Przyczynek do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego jako ośrodka naukowego metropolii krakowskiej za czasów II Rzeczypospolitej (1918—1939)*, „*Analecta Cracoviensia*” 1971 (3) s. 426

35. Ks. prof. Tadeusz Kruszyński

Ministerstwo zatwierdzenia ks. Kruszyńskiego jako zastępcy profesora na r. akad. 1931/32, pismem z dnia 10 VII 1931 r. (IV.S.W. 5061/31), co z kolei wywołało pełne bólu pismo Wydziału do Ministerstwa z dnia 3 IX 1931 r. o cofnięcie odmowy, którą ks. dziekan Józef Archutowski określił jako nowy dotkliwy cios dla Wydziału. Istotnie, systematyczne nauczanie historii sztuki kościelnej i dziejów liturgii stanęło pod znakiem zapytania. Nadmienić tu jeszcze należy, że przez odmowę decyzji z dnia 10 lipca naruszyło Ministerstwo art. XIII konkordatu, w którym Stolica Apostolska zawarła rozporządzenia co do wykształcenia przyszłych kapłanów.

Aby jednak mimo nieprzychylnego stanowiska Ministerstwa umożliwić alumnom korzystanie z wykładów i ćwiczeń z historii sztuki kościelnej, Wydział zaproponował ks. Kruszyńskiemu objęcie wykładów zleconych. Idąc za głosem obowiązku, przyjął tę propozycję i prowadził te wykłady do wybuchu II wojny światowej⁶⁰. Nie zaprzestał, oczywista, pracy badawczej, owszem na okres od r. 1931 do 1939 przypada szereg oryginalnych prac z wielu zakresów historii sztuki nie tylko kościelnej. Na pole numizmatyki i medalierstwa wkroczył Kruszyński pewną stopą ogłaszając autoreferat pt. *Ornamentyka monet i pieczęci od czasów renesansu*⁶¹; w r. 1933 „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” przyniosły pełen erudycji artykuł pt. *Właściwości stylowe polskich monet i pieczęci od czasów renesansu*. Wierny pozostał nadal badaniom nad tkactwem zabytkowym, ogłaszając w r. 1932 streszczenie swoich dociekań nad oponami i kobiercami w katedrze wawelskiej według inwentarzy z r. 1563 i lat następnych⁶². W tym mniej więcej czasie zasłużył się ks. Kruszyński w pracach nad ratowaniem bezcennych gobelinów wawelskich, służąc doświadczeniem i radą osobom przeprowadzającym zabiegi konserwatorskie. A posiadał nie tylko rozległą wiedzę teoretyczną o starym hafciarstwie, ale samo rzemiosło opanował do niebywalej u dyletantów perfekcji, której mogliby mu pozazdrościć hafciarze zawodowi. Urząd konserwatora metropolitalnego połączył w r. 1933 z obowiązkami sekretarza komitetu restauracji katedry wawelskiej. Inne prace z tego okresu dotyczyły architektury, malarstwa i rzeźby, dostarczając wielu nowych spostrzeżeń, uściśleń i rozwiązań kwestii spornych w odniesieniu do katedry wawelskiej i przemysłu artystycznego⁶³. Kilka słów należy się rozprawić z r. 1934 pt. *Jerzy Pencz z Norymbergii, jako twórca malowideł tryptyku w kaplicy Zygmuntowskiej*. Jest

⁶⁰ AUJ WT, teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego; *Spis wykładów U.J.* (1930—1939); AUJ WT II 71, protokół przekazania inwentarza seminarium Sztuki Kościelnej z powodu zniesienia tejże katedry.

⁶¹ „Sprawozdania P.A.U.” 1931 t. 36 nr 4

⁶² „Sprawozdania P.A.U.” 1932 t. 37 nr 1

⁶³ Informacja T. Dubieckiego.

to najlepsza praca Kruszyńskiego⁶⁴, najbardziej zwarta, prawie że bezosobista, która wywołała pochlebne oceny także u specjalistów zagranicznych. Do Pencza wrócił jeszcze Kruszyński w r. 1936⁶⁵. Rozprawę pt. *Ostatnie wyniki badań nad pasami polskimi jak i Złotnicze szczegóły na haftach z Gdańska oraz Haftę ormiańskie na Węgrzech* ogłosił tuż przed wybuchem II wojny światowej.

W sierpniu 1939 r. zmobilizowany jako kapelan rezerwy, opuścił Kraków i towarzyszył oddziałom wojska aż do Jezupola na Podolu. W niespełna miesiąc po powrocie do Krakowa został dnia 6 listopada 1939 r. aresztowany przez Niemców wraz z profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego i przewieziony do Sachsenhausen. Uwolniony po kilku miesiącach wrócił w r. 1940 do Krakowa. Brał udział w tajnym nauczaniu (w r. 1941/42 wykładał historię sztuki klerykom franciszkańskim) i prowadził z polecenia arcybiskupa Sapiehy rejestr grabionych i wywożonych przez okupanta dzieł sztuki. Przez cały okres okupacji spieszył nieustraszenie z pomocą ukrywającym się oficerom Wojska Polskiego i zagrożonym przez Niemców osobom cywilnym⁶⁶.

OKRES PO WYZWOLENIU — OD R. 1945 DO 1954

Po oswobodzeniu Krakowa w styczniu r. 1945 powrócił do umiłowanej pracy dydaktycznej na Wydziale Teologicznym UJ.⁶⁷ Przedmiotem jego wykładów była w r. akad. 1945/46 liturgika zabytkowa; jednocześnie wznowił ks. Kruszyński zwiedzanie przez studentów obiektów sakralnych i świeckich oraz prowadził w swoim mieszkaniu przy ul. Wolskiej 32 seminarium z historii sztuki chrześcijańskiej. W latach następnych wzbogacił tematykę wykładów szczegółowymi prelekcjami z zakresu liturgiki średniowiecznej i nowożytnej oraz historii sztuki starochrześcijańskiej. Autor niniejszego szkicu celem uzyskania pełniejszego obrazu działalności ks. Kruszyńskiego po wyzwoleniu zadał sobie trud zebrania informacji od jego słuchaczy i członków seminarium z lat powojennych, i na tej podstawie stwierdzić może, że starannie przygotowane prelekcje

⁶⁴ A. Bochnak, *Kruszyński T. A.*, PSB t. 15 s. 444

⁶⁵ „Sprawozdania P.A.U.” 1936 t. 41 nr 6

⁶⁶ AUJ WT,teczka pers. ks. T. Kruszyńskiego; informacja T. Dubieckiego; AMK, akta pers. Pismo księcia metropolity A. S. Sapiehy z 1 III 1943. Ks. Kruszyński wraz z inż. Tillem przedstawicielem Głównego Zarządu Muzeów w Generalnym Gubernatorstwie ma sporządzić wykaz grabieży w kościołach krakowskich oraz Mogile i Bielanych. Ponadto ma zabezpieczyć na przyszłość pozostałe tamże zabytki ruchome sztuki kościelnej. Mitrę bpa W. Bandurskiego przywiezioną przez okupanta ze Lwowa, a ukrytą przez inż. Tilla, książe metropolita polecił przekazać do skarbcza katedry wawelskiej.

⁶⁷ Zob. *Skład osobowy U.J. w Krakowie, R. akad. 1945/46*, Kraków 1946 s. 8—10, 46—47; *Uniwersytet Jagielloński w służbie społecznej. Okres powojenny 1945—46*, Kraków 1947 s. 12—15

Kruszyńskiego) cechowała precyzja w wyrażaniu myśli, przejrzysty układ i wdrażające się łatwo w umysły słuchaczy rekapitulacje treści. Szczególnie wdzięczni byli mu studenci za tzw. wykłady na zabytkach i wizyty w pracowniach krakowskich artystów⁶⁸.

Niespożyta energia i gorący patriotyzm kazały mu chwycić za pióro nazajutrz po wyzwoleniu. Napisana po wojnie broszurka *Co nam mówią zabytki o polskości ziem nad Odrą i przy ujściu Wisły* (Kraków 1945) przypomniawszy szerszemu ogółowi o naszych odwiecznych prawach do ziem zachodnich i nadmorskich. Niebawem podjął również naukowe badania, których rezultaty pomieszczał w „Sprawozdaniach z Czynności i Posiedzeń PAU” za lata 1945—1953. Erudycja pozwalająca mu nieraz wkraczać w inne dziedziny wiedzy (np. językoznawstwo, teatr, ekonomia, wojskowość) i niebywała pamięć nastrecały mu mnóstwo tematów do prac naukowych, z których tylko drobną cząstkę zdołał opublikować w formie referatów czy komunikatów. Wybitny znawca sztuki, jakim był Kruszyński, nie mógł nie zwrócić uwagi na twórczość artystów sobie współczesnych. Toteż obok *Pierwiastka dramatycznego w plastyce włoskiego renesansu* (1946) i *Działalności artystyczno-kulturalnej kardynała Fryderyka Jagiellończyka* (1947) na podkreślenie zasługuje autoreferat pt. *Pierwsze prace witrażowe Wyspiańskiego i Mehoffera* jak również *Szkicownik Mehoffera* (obydwie pozycje z r. 1947). Opracowując inwentarz królowej Bony, podał Kruszyński do wiadomości trzy doskonałe przyczynki: *Stada koni królowej Bony* (1950), *Znaczenie pierścieni w dawnych wiekach i pierścienie królowej Bony* (1950) i *Język inwentarza królowej Bony, spisane w Bari w r. 1575* (1951).

Wkrótce po zakończeniu wojny Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego podjął starania o stabilizację pozycji ks. Kruszyńskiego jako wykładowcy historii sztuki kościelnej i liturgiki. W wyniku tego Ministerstwo Oświaty zamianowało go dnia 1 kwietnia 1946 r. docentem etatowym na Wydziale Teologicznym UJ. W nominacji podpisanej przez ministra Wycecha określono obowiązki docenta na co najmniej 5 godzin wykładów i 2 godziny ćwiczeń tygodniowo. Na tym Wydziale pełnił też ks. Kruszyński w latach 1951/52—1953/54 trudne i odpowiedzialne obowiązki dziekana.⁶⁹

⁶⁸ *Spis wykładów U.J.* (1945—1954)

⁶⁹ A. Bochnak, *Kruszyński T. A.*, s. 445 szp. 1; *Skład osobowy U.J., r. akad. 1952/53*, s. 3, 46

Profesorem nadzwyczajnym na Wydziale Teologicznym UJ mianowała ks. Kruszyńskiego Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki, na wniosek Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, pismem z dnia 30 czerwca 1954 r. W kilka miesięcy później (19 X 1954) Ministerstwo powołało ks. Kruszyńskiego na stanowisko samodzielnego pracownika nauki przy katedrze historii dogmatów i patrologii, a osobnym pismem z tej samej daty przeniosło go jako samodzielnego pracownika nauki do Akademii Teologicznej w Warszawie. W ten sposób zakończyła się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego działalność naukowa i dydaktyczna historyka sztuki kościelnej i ostatniego dziekana tego Wydziału, który umysłem swoim ogarnął szerokie horyzonty nauki, i wiedzy swojej nie skąpił dwudziestu kilku rocznikom swoich uczniów.

W międzyczasie najwyższe czynniki państwowe doceniły obywatelskie zasługi ks. Kruszyńskiego, i za jego postawę w czasie okupacji, pozytywne wyniki w pracy społecznej i gorliwe zajęcie się sprawami ziem odzyskanych nadały mu w r. 1948 Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Okres czasu po r. 1954 wykracza poza ramy niniejszego szkicu. Ponieważ jednak ks. Kruszyński po przeniesieniu do Warszawy prowadził wykłady z historii sztuki kościelnej również w Krakowie i nadal był czynny na wielu polach, wypada, w zbliżającą się setną rocznicę jego urodzin a dwudziestą tragicznej śmierci, dokończyć jego życiorysu naukowego i jednocześnie w kilku słowach scharakteryzować go jako nauczyciela uniwersyteckiego.

Do końca życia pozostał ks. Kruszyński wnikliwym badaczem problemów, jakie sobie postawił do rozwiązania i skorym zarazem do podzielenia się wynikami badań zarówno ze specjalistami, jak i z szerszym ogółem zainteresowanych. Objąwszy w Akademii Teologii Katolickiej kierownictwo katedry historii sztuki kościelnej, podjął się prócz tego dla dobra nowo utworzonej uczelni odpowiedzialnej funkcji prorektora, którą sprawował do r. 1957⁷⁰. Spiętrzenie obowiązków dydaktycznych i organizacyjno-administracyjnych pozostawia, jak wiadomo, wąski margines dla pracy naukowej. A jednak ks. Kruszyński, od września 1956 r. profesor zwyczajny Akademii Teologii Katolickiej, mimo podeszłego wieku zdążył jeszcze obdarzyć piśmiennictwo naukowe trzema pozycjami, z których dwie pierwsze wyszły w r. 1957, a trzecia już po jego śmierci, we wrześniu 1959 r. Są to: *Udział Stanisława Wyspiańskiego*

⁷⁰ Zob. *Prospekt Akad. Teol. Katol. w Warszawie na rok akad. 1955/56*, Warszawa 1956 s. 7; ATK, akta personalne.

go w Towarzystwie Artystów Polskich i Św. Jadwiga śląska i jej sanktuarium w Trzebnicy; trzecia pozycja, komentowany przekład *Gdańskich wspomnień młodości* Joanny Schopenhauer jakby kłamrą spina gdańską tematykę prac ks. Kruszyńskiego, nawiązując do pierwszego drukowanego utworu z r. 1912.

Ostatnie miesiące pracowitego życia poświęcił Kruszyński badaniom nad „Sonetami krymskimi” Mickiewicza⁷¹ oraz zbieraniu materiałów do pracy o uroczystościach kazimierzowskich na Wawelu w r. 1869, która miała się ukazać w Bibliotece Wawelskiej⁷².

W późnych godzinach wieczornych 22 lipca 1959 r. rozeszła się po Krakowie żałobna wieść, że znany powszechnie ks. prof. Kruszyński, najechany przez motocykl, padł ofiarą wypadku drogowego w Zakopanem⁷³. Pogrzeb odbył się 25 lipca na tamtejszym starym cmentarzu u stóp umiłowanych przez niego Tatr. Ze wspomnień, które poświęcono zmarłemu, wymienić należy przede wszystkim nekrolog pióra prof. Adama Bochnaka⁷⁴.

BIBLIOGRAFIA PRAC KS. PROF. TADEUSZA KRUSZYŃSKIEGO

1912

1. *Stary Gdańsk i historia jego sztuki*. Kraków 1912, 137 s. il.

1914

2. *Dzieje sztuki starochrześcijańskiej*. T. 1. Wieliczka 1914, LXXVI, 461 s. il.
3. *Przewodnik po Gdańsku i okolicy*. Warszawa 1914, 64 s. mapy

1923

4. *Pasy polskie wyrabiane w Niemczech i we Francji*. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Pol. Akad. Umiej.* Kraków 1923 T. 28 nr 9 s. 7—8
Toż w jęz. fr. *Bull. int. Acad. Pol. Sc. Cl. Philol. Cl. Hist. Philos.* 1923

1924

5. *Przewodnik po katedrze wawelskiej, skarbcu i grobach królewskich*. [Współaut.] Włodzimierz Tetmajer. Kraków 1924, 67 s.

⁷¹ Informacja T. Dubieckiego

⁷² J. Buszko, *Uroczystości kazimierzowskie na Wawelu w r. 1869*, Kraków 1970 s. 7—8

⁷³ AMK, akta pers. ks. T. Kruszyńskiego (L. 4033)

⁷⁴ „Biuletyn Historii Sztuki” 1960 R. 22 s. 235

1926

6. O średniowiecznych malowidłach ścian u augustianów i franciszkanów w Krakowie. Kraków 1926, 20 s.
7. Dwa średniowieczne relikwiarze skarbcza katedry wawelskiej. *Spraw. z Czyn. PAU* 1926 T. 31 nr 3 s. 14—15

1927

8. Ornat i dalmatyki z Żywca i ich holandzkie pochodzenie. Kraków 1927, 159 s. il.
9. Racjonał z daru królowej Jadwigi w skarbcu katedry wawelskiej. Kraków 1927, 22 s.
10. Złoty okres sztuki sycylijskiej. Warszawa 1927, 126 s. il.
11. Złoty ornat biskupa płockiego Ludwika Załuskiego. Kraków 1927, 11 s. il.
12. Ornat i dalmatyki z Żywca i holenderskie ich pochodzenie. *Spraw. z Czyn. PAU* T. 32 nr 3 s. 3—4
Toż w jęz. fr. *Bull. int. Acad. Pol. Sc. Cl. Philol. Cl. Hist. Philos.* 1927 nr 1/3

1928

13. Srebrny relikwiarz średniowieczny w skarbcu katedry wawelskiej. Kraków 1928, 42 s. il.
14. Sztuka i przemysł artystyczny w Gdańsku. W: Gdańsk. Przeszłość i terażniejszość. Lwów 1928 s. 337—425
15. Dalmatyka i tunicela obok kapy w stroju pontyfikalnym. *Przegląd Teologiczny* 1928 R. 9 s. 269—280
16. O dawnych ozdobach alby i humerału. *Spraw. z Czyn. PAU* 1928 T. 33 nr 9 s. 5—7
Toż w jęz. fr. *Bull. int. Acad. Pol. Sc. Cl. Hist. Philos.* 1928 nr 7/10
17. O małych srebrnych przedmiocikach uzupełniających hafty znanych z ornatu Kmity. *Spraw. z Czyn. PAU* 1928 T. 33 nr 5 s. 7—8

1929

18. Parury czyli dawne ozdoby alby i humerału. Studium z zakresu paramentyki. Kraków 1929, 331 s. il.
19. Pierwotne tło ornatu Kmity. *Spraw. z Czyn. PAU* 1929 T. 34 nr 3 s. 9

1930

20. Ornat Piotra Kmity i ołtarz św. Antoniego fundacji Kmitów w katedrze wawelskiej. Kraków 1930, XLVI, 134 s. il.
21. Ornat Kmity nie był unikatem. *Spraw. z Czyn. PAU* 1930 T. 35 nr 4 s. 9—10

1931

22. Ornamentyka monet i pieczęci od czasów renesansu. *Spraw. z Czyn. PAU* 1931 T. 36 nr 4 s. 8

1932

23. Grobowiec kardynała Fryderyka Jagiellończyka w katedrze wawelskiej. *Spraw. z Czyn. PAU* 1932 T. 37 nr 1 s. 7
24. Jerzy Pencz malarz tryptyku w kaplicy Zygmuntońskiej. *Spraw. z Czyn. PAU* 1932 T. 37 nr 1 s. 7
25. Opony i kobierce w katedrze wawelskiej wg inwentarzy z r. 1563 i lat następnych. *Spraw. z Czyn. PAU* 1932 T. 37 nr 5 s. 7

1933

26. Kościoły św. Jerzego i św. Michała na Wawelu wedle inwentarza z r. 1563. Kościół w Raciborowicach wedle inwentarza z początku XVII w. *Spraw. z Czyn. PAU* 1933 T. 38 nr 2 s. 12
27. Właściwości stylowe polskich monet i pieczęci od czasów renesansu. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne* 1933 T. 14 s. 10—102

1934

28. Jerzy Pencz z Norymbergi jako twórca malowideł tryptyku w kaplicy Zygmuntońskiej. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury* 1934 R. 2 z. 3 s. 179—216 il.

1936

29. Francuska skrzynka z kości słoniowej z pierwszej połowy XIV w. w skarbcu katedry wawelskiej i podobne zabytki w Krakowie. Warszawa 1936, 93 s.
30. W sprawie autorstwa malowideł na tryptyku w kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu. *Spraw. z Czyn. PAU* 1936 T. 41 nr 6 s. 163

1937

31. Neapolitańskie nagrobki Giovanniego Marogliano da Nela. *Spraw. z Czyn. PAU* 1937 T. 42 nr 3 s. 59—60

1939

32. Ostatnie wyniki badań nad pasami polskimi. Kraków 1939, 15 s. il.
33. Hafta ormiańska na Węgrzech w w. XVII. *Spraw. z Czyn. PAU* 1939 T. 44 nr 3 s. 82—83
34. Złotnicze szczegóły na haftach z Gdańska. *Spraw. z Czyn. PAU* 1939 T. 44 nr 3 s. 83—84

1945

35. Co nam mówią zabytki o polskości ziem nad Odrą i przy ujściu Wisły. Kraków 1945, 31 s. il.
Rec.: *Przegląd Zachodni* 1945 R. 1 s. 262—263
36. Straty wojenne na Wawelu. *Tygodnik Powszechny* 1945 R. 1 nr 4 s. 2

1946

37. Pierwiastek dramatyczny w plastyce okresu włoskiego odrodzenia. *Spraw. z Czyn. PAU* 1946 T. 47 nr 8 s. 257—258

1947

38. Działalność artystyczno-kulturalna Fryderyka Jagiellończyka i jego dary dla katedry wawelskiej. *Spraw. z Czyn. PAU* 1947 T. 48 nr 5 s. 157—160
39. Pierwsze prace witrażowe Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera w kościele Mariackim w Krakowie. *Spraw. z Czyn. PAU* 1947 T. 48 nr 7 s. 286
40. Szkiecownik Józefa Mehoffera i jego pierwsze witrażyki w kościele Mariackim w Krakowie. *Spraw. z Czyn. PAU* 1947 T. 48 nr 9 s. 347—348

1948

41. Kielich św. Jadwigi śląskiej w skarbcu katedry na Wawelu. *Spraw. z Czyn. PAU* 1948 T. 39 nr 9 s. 474—475
42. Witraż J. Mehoffera i St. Wyspiańskiego w fasadzie zachodniej kościoła Mariackiego w Krakowie. *Spraw. z Czyn. PAU* 1948 T. 39 nr 9 s. 475

1949

43. Nieco o pieczęciach włoskich i polskich z okresu odrodzenia. *Wiad. numiz.-archeol.* 1940—1948 T. 21 [druk] Kraków 1949 s. 85—95
44. Znaczenie wyobrażeń na Michała Stachowicza katafalku Kościuszki. *Spraw. z Czyn. PAU* 1949 T. 50 nr 3 s. 86

1950

45. Stada koni królowej Bony. *Spraw. z Czyn. PAU* 1950 T. 51 nr 4 s. 221
46. Znaczenie pierścienia w dawnych wiekach i pierścienie królowej Bony. *Spraw. z Czyn. PAU* 1950 T. 51 nr 2 s. 37—40

1951

47. Język inwentarza królowej Bony spisane w Bari w r. 1575. *Spraw. z Czyn. PAU* 1951 T. 52 nr 4 s. 313—314

48. Konne portrety Velazqueza. *Spraw. z Czyn. PAU* 1951 T. 52 nr 5 s. 285
49. Widok Krakowa w dziele „Hippica” Krzysztofa Moniwida Dorohostajskiego. *Spraw. z Czyn. PAU* 1951 T. 52 nr 5 s. 286—287

1953

50. Gdański przemysł odlewniczy. *Spraw. z Czyn. PAU* 1952/53 s. 6—7

1954

51. Rec.: Gierdziejewski Kazimierz: Zarys dziejów odlewnictwa polskiego. Opiniodawcy: ks. Tadeusz Kruszyński [i in.] Katowice 1954 — Śladami dawnego rzemiosła. *Tyg. powsz.* 1954 R. 10 nr 20

1957

52. Święta Jadwiga śląska i jej sanktuarium w Trzebnicy. *Collectanea Theologica* 1957 R. 28 z. 3/4 s. 598—705
53. Udział Stanisława Wyspiańskiego w Towarzystwie Artystów Polskich. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 1957 R. 9 nr 2 s. 3—18

1959

54. Tł.: Schopenhauer Johanna: Gdańskie wspomnienia młodości. Przeł. i objaśnił ... Wrocław 1959, XI, 282 s.